

İNSAN HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL GÜVENLİK HAKKININ ANLAMI VE KAPSAMI

Şebnem Gökçeoğlu
Akdeniz Üniversitesi

Özet: Sosyal güvenlik hakkının anlamı, kapsamı ve tanımı yeterince aydınlığa kavuşmuş değildir. Sosyal güvenlik hakkı kavramı, genellikle çalışanların sosyal sigorta hakkı anlamında kullanılmaktadır. Oysaki sosyal güvenliğin insan hakkı niteliği, daha geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik hakkı tanımını gerektirmektedir. İnsan haklarının özünü oluşturan “insan onuru” kavramı, sosyal güvenlik hakkının da kilit kavramıdır. Sosyal güvenlik hakkı, herkesin insan onuruna yararlı yaşam düzeyi hakkıdır. Ancak pozitif sosyal güvenlik hukuku sistemlerinin kapsamı, çalışanlarla ve çalışma yaşamında gelir kaybına yol açan sosyal risklerle sınırlıdır.

Bu nedenledir ki teknolojik devrim, neo-liberal politikalar ve küreselleşme gibi olgularla anılan günümüz toplumlarında, sistemin dışına ittiği dezavantajlı gruplar, sosyal güvenlik sistemlerinin de dışına itilmektedir. Bu kesimlerin hukuk sisteminin kapsamına alınması ancak sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerle olanaklıdır. Ancak sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin hak niteliği ve sosyal güvenlikle olan ilişkisi de tartışmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, sosyal güvenlik hakkının anlamına ve kapsamına ilişkin belirtilen çelişkileri bir kez daha insan hakları bakış açısından incelemek ve sorgulamaktır.

Abstract: The definition, the meaning and the scope of social security right is not clear enough. Social security right is usually used as the social insurance right of employees. However, there is a need of a new and wide-reaching definition of social security right because of the aspect of social security as a human right. Human dignity, which is the main essence of human rights, is the key concept of social security right. Social security right is to live with human dignity. However the scope of positive social security law systems is limited with revenue loss of employees.

Thus, the disadvantaged groups which are excluded from the society, which is mentioned with social facts like technological revolution, neo-liberal policies and globalization are also excluded from the social security systems. The disadvantaged groups which are above mentioned, can only be included to the scope of law system by social aids and social services. Social aids' and social services'

relation with social security and whether social aids and social services can be considered as a right should be discussed.

The main purpose of this study is to analyse the contradictions about the meaning and the definition of social security right from the view of human rights.

GİRİŞ

Sosyal insan hakları kataloğunda önemli bir yere sahip olan sosyal güvenlik hakkının anlamı ve kapsamı bir açıklık taşımamaktadır. Sosyal güvenlik, sosyal politika ve sosyal hukuk doktrininde farklı yazarlar tarafından, farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Aynı karışıklık ve belirsizlik sosyal güvenlik hakkını düzenleyen insan hakları belgelerine de yansımıştır. Sosyal güvenlik, çoğu zaman çok daha dar bir kavram olan sosyal sigortalarla özdeş olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle de sosyal yardım ve sosyal hizmet gibi, sosyal güvenliğin ayrılmaz parçası olan ya da olması gereken yöntemler de sosyal güvenlik alanının dışında kalmaktadırlar.

Türk sosyal güvenlik hukuku doktrini, sosyal güvenlik hukukunu sosyal sigortalar alanı ile sınırlı incelemektedir. ¹ Türkiye hukuk fakültelerindeki hukuk öğretiminde, sosyal güvenlik hukuku derslerinde sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler okutulmamaktadır. Yine Türk yargı organları önünde sosyal güvenlik hukuku alanında açılan davalar ve bu davalar neticesinde verilen yargı kararları, sosyal sigortalar alanı ile sınırlıdır. İdari yapıda, iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku alanları T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanları ise T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlıdır.

Bu bildiride, sosyal güvenlik hakkının anlamına ve kapsamına ilişkin belirtilen karışıklığın nedenleri araştırılarak, değişik sosyal güvenlik anlayışlarından ve tanımlarından hangisinin insan hakları bakış açısına daha uygun olduğu ve çağımızın yeni sosyal sorunları karşısında sosyal güvenlik hakkının niçin yetersiz kaldığı ve bu yetersizliğin hukuk sistemlerine ve insan hakları belgelerine eklenen hangi yeni sosyal haklarla giderilmeye çalışıldığı tartışılacaktır.

I. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

1. Terminoloji

Sosyal güvenlik kavramı, “sosyal” ve “güvenlik” olmak üzere iki terimden oluşmaktadır. Sosyal teriminin dilimizdeki tam karşılığı “toplumla ilgili” ya da “toplumsal”dır. Ancak sosyal politika ve sosyal haklar alanında, sosyal kavramı, toplumla ilgili olan her şeyi içerecek genişlikte ele alınmamaktadır (Alfandari,

1 Sosyal güvenlik hukuku kitaplarında primsiz rejim adı altında sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler bölümü bulunmaktadır (bkz.: Tuncay ve Ekmekçi, 2013: 655 vd.; Güzel vd., 2014: 1029 vd.; Arıcı, 2015: 503 vd.; Korkusuz ve Uğur, 2015: 94 vd.). Ancak bu alanların gerek bilimsel çalışmalarda gerekse derslerde önemli bir yere sahip olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

1992: 31; Göze, 1976: 6). “Sosyal” dendiğinde genellikle, toplumdaki sınıfsal örgütlenme, servetin adil bir şekilde bölüşümü gibi konular akla gelmektedir (Alfandari, 1992: 31). Özellikle modern sanayi toplumu açısından ele alındığında, sosyal sözcüğü, “sınıf çelişkilerini azaltıcı, giderici bir düşünce yapısı ve davranış biçimi” (Dilik, 1991: 1) anlamını taşımaktadır.

Terimin etimolojik kökeni de bir tür dayanışmayı anlatmaktadır. Sosyal terimi, Latince ortak, arkadaş, yoldaş gibi anlamlar taşıyan “socius” kelimesinden türemiştir (Dilik, 1; Sözer, 1994: 2). Sosyal terimi dar anlamıyla, toplumdaki ekonomik ilişkileri belirtmek için de kullanılmıştır (Velidedeoğlu, 1970: 4). Ancak aralarındaki yakın ilişkiye karşın sosyal alanın ekonomik alanla özdeş olmadığını da belirtmek gerekir. Sosyal alanı ekonomik alandan kesin çizgilerle ayırmak güçtür. Yine de bu iki alanın birbirinden ayırt edilmesine yarayan kimi ölçütler vardır. Genellikle kişiler ve kuruluşlar ekonomik yönden ele alındıklarında üretici olarak, faaliyetleri de üretim açısından, sosyal yönden ele alındıklarında ise tüketim ve değerlerin dağılımı yönünden değerlendirilmektedir (Göze, 1976: 8-9).

Sonuç olarak sosyal teriminin toplumun üyeleri arasında eşitliği, adaleti ve dayanışmayı çağrıştıran bir anlam taşımakta olduğu söylenebilir. Eşitliğin, adaletin, dayanışmanın olduğu bir toplumda ise birey kendini güvenlikte hissedecektir. Bu yönüyle “sosyal” teriminin doğal bir uzantısı olarak karşımıza “güvenlik” terimi çıkmaktadır.

Güvenlik, en genel anlamda günlük yaşamı tehdit eden tehlikelerin yokluğu olarak tanımlanabilir (Rivero, 1985: 38). Ancak toplumsal yaşamda, bireyi en fazla tehdit eden riskler, ekonomik nitelikte olanlardır.

Sosyal psikoloji alanında, kişilik gelişimine ilişkin olarak ortaya atılan kuramlarda üzerinde en sık durulan olgu, güvenliktir. En önemli ihtiyaç kuramlarından birini geliştiren Maslow’a göre, ihtiyaçlar taşıdıkları öncelikler bakımından bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Bu hiyerarşide birinci sırayı bireyin beslenme, uyku, cinsellik gibi fiziksel ihtiyaçları, ikinci sırayı ise yoksulluktan kurtulma ihtiyacı, yani kendisini ve ailesini ekonomik güvenlikte hissetme gereksinimi almaktadır (Keith, 1988: 56).

Çağdaş hukuk sistemlerinde bu güvenliğin, sosyal güvenlik hukuku aracılığı ile yaşama geçmesi öngörülmüştür. Sosyal terimi, toplumda zayıf ve güçsüz olanları ve onların sorunlarını belirtmek üzere kullanılan anlamıyla ele alındığında, sosyal güvenlik de işte bu kesimlerin sorunlarını çözmeye yönelik bir önlemler ve kurumlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Sözer, 1994: 20).

2. Sosyal Güvenliğin Dar ve Geniş Tanımları

Doktrindeki değişik sosyal güvenlik tanımlarını, biri dar, diğeri geniş olmak üzere iki grupta toplayabiliriz.²

2 Kendileri bir tanım vermemekle birlikte dar ve geniş tanım ayırımını yapan ve bu konuda bilgi veren yazarlar ve görüşleri için bkz.: Güzel vd., 2014: 6 vd.; Arıcı, 2015: 4; Alper, 2014: 205.

Dar tanımı benimseyen yazarlardan Dilik'e (1991: 5) göre, sosyal güvenlik, hastalık, kazalar, sakatlık, yaşlılık, ölüm ve işsizlikten doğan her türlü gelir kayıpları ile gider artışlarını karşılama amacına yönelik bir kurumdur.

Çenberci'ye (1985: 4) göre ise, "sosyal güvenlik, belirli olaylar sonucu çalışan bireyin gelirinde husule gelen kayıpları ve giderinde baş gösteren artışları bir toplumsal dayanışma ve yardımlaşma gereğince önleyen ve gideren bir tedbirler bütünüdür." oluşturduğu bir yasal düzendir."

Tunçomağ, (1990: 5) sosyal güvenliği "gelirleri ne olursa olsun kişilere belirli sosyal riskler karşısında ekonomik güvence sağlama görevine sahip kurum ve kurumlar topluluğu olarak tanımlamıştır.

Bir diğer görüşe göre ise sosyal güvenlik, "kazançları kesilen, asla yeterli olmayan veya ciddi şekilde azalmış olanlara ve bunların geçindirmekle yükümlü oldukları kimselere yeterli bir geçim seviyesi sağlayacak gelir garantisi ve sağlık garantisidir (Richardson, 1970: 19)."

Tüm bu tanımların ortak noktası sosyal güvenliği "sosyal risk" kavramına ve bir mesleki faaliyette bulunma koşuluna bağlayarak, sosyal güvenliği daha çok çalışanların gelir güvencesi olarak değerlendirmesidir.

Geniş tanımı benimseyen yazarlarsa, sosyal güvenliğin kapsamını kişiler ve sosyal riskler açısından sınırlamaya tabi tutmamıştır. Örneğin Talas'a (1983: 323) göre, sosyal güvenlik "bir ülke halkının bugünü ve yarınına güven altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurmuş olan bir kurumlar bütünü"dür. Aynı anlayışı benimseyen bir başka yazar da sosyal güvenliği "bir cemiyette bir bütün olarak halkın halihazır geçiminin ve gelecekteki yaşayışının teminat ve garanti altına alınması" şeklinde tanımlamıştır (İzveren, 1966: 12). Bu doğrultudaki bir başka görüş de çağdaş anlamda sosyal güvenliğin, "herkesin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını kapsayacak tarzda bugün ve yarınlarının Devlet tarafından güvence altına alınması" anlamına geldiğini belirtmiştir (Ünver, 1981: 5).

Bu tanımlardan yola çıkarak sosyal güvenliğin geniş tanımının herkesin insan onuruna yaraşır yaşam düzeyi hakkı olduğu söylenebilir.

3. Sosyal Güvenliğin Alt Kavramları

a. Sosyal Sigortalar

Sosyal sigortalar, çalışan nüfusun bir bölümünü, hayatın değişen olaylarına, özellikle çalışma güçlerinin zarara uğramasına karşı koruma işlevini yerine getirir (Tunçomağ, 1990: 147). Bismarck modelini benimseyen ülkelerde, sosyal güvenlik, ağırlıklı olarak sosyal sigortalara dayanır (Sözer, 1994: 22). Sosyal sigortalarda, yardımlara hak kazanmak için, sigortalının herhangi bir maddi kaynak ya da varlığa sahip olmaması koşulu aranmaz (Dilik, 1971: 80).

Sosyal sigortalar kural olarak primli rejime dayanır. Bunun anlamı, sigortalıların ödedikleri primler yoluyla finansmana katılmasıdır (Tunçomağ, 1990: 6; Sözer, 1994: 22; Güzel vd. 2014: 279). Sigorta tekniğine uygun olarak işleyen sosyal sigortalar, kimi özellikleriyle özel sigortalardan ayrılmaktadır. Bunların başında, sosyal sigortalarda, özel sigortalardan farklı olarak gelirin yeniden dağılımının gerçekleşmesi gelir. Özel sigortalarda, topluca kendi kendine yardım ilkesi, hiçbir sigortalıyı diğerine oranla daha zengin ya da daha fakir duruma getirmezken, sosyal sigortalarda işveren ve devletin de finansmana katılımıyla, “kendi kendine yardım ilkesi” bir tür “dışardan yardım” ilkesine dönüşmekte (Dilik, 1971: 80) ve gelirin yeniden dağıtımını yoluyla sosyal adaletin sağlanması işlevi yerine getirilmektedir.

Sosyal sigortaları, özel sigortalardan ayıran bir diğer önemli nokta da zorunluluk ilkesidir (Dilik, 1971: 82). Bu ilke uyarınca, sosyal sigortalara katılma gönüllü değil, zorunludur. Açıklanan nedenlerle, özel sigorta ilişkisi özel hukuk, sosyal sigorta ilişkisi ise kamu hukuku ilişkisi doğurur (Tunçomağ, 1990: 155; Sözer, 1994: 12; Doğan, 1993: 429; Tuncay ve Ekmekçi, 2013: 132).

Sosyal sigortaların koruma sağladığı riskler; iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık, analık, malullük, yaşlılık, ölüm, işsizlik ve aile yardımlarıdır. Türk hukuk sisteminde aile yardımları yalnızca devlet memurlarına tanınmış, diğer çalışanlar açısından bu sigorta dalı nüfus politikası nedeniyle düzenlenmemiştir. Diğer tüm sosyal riskler Türk hukuk sisteminde 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenerek koruma altına alınmıştır.

b. Sosyal Yardımlar

Sosyal yardımlar, toplumun kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen bireylerine ve dar gelirlilere insanlık onuruna yaraşır bir hayat düzeyi sağlama amacıyla devlet bütçesinden yapılan parasal yardımlar (Tunçomağ, 1990: 6; Dilik, 1971: 74; Güzel vd. 2014: 1037) olarak tanımlanmıştır. Sosyal yardımlar, başta kamu kuruluşları olmak üzere, yardım kurumları, vakıflar ve özel kuruluşlar aracılığı ile sağlanır. Kamu kuruluşları tarafından yapılan sosyal yardımların kaynağı vergilerdir (Tunçomağ, 1990: 6; Sözer, 1994: 24).

Sosyal yardımlara ilişkin pek çok tanımda yer verilen “muhtaç” kavramı, 1924 tarihli Alman Sosyal Yardım Tüzüğü’nde şu şekilde tanımlanmıştır:

“Kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kişilerin, yerel ölçülere göre geçimini, kendi kaynaklarıyla hiç ya da yeterli derecede sağlama durumunda olmayan ve geçim kaynaklarını başka bir taraftan, özellikle (nafaka ödeme yükümü taşıyan) akrabalarından elde edemeyen kişidir” (Dilik, 1971: 75).

Sosyal yardımların kaynak ya da servet testine tabi olması yani muhtaçlığı kanıtlama zorunluluğunun insan onuruyla bağdaşmadığı görüşü ileri sürülmektedir (Dilik, 1971: 77).

Öte yandan muhtaç terimi de eleştiriye açıktır. Nitekim bu noktaya dikkat çeken Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, daha 1970’li yıllarda Avrupa Sosyal Şar-

tı'nda "muhtaç" terimi yerine "yeterli kaynaklara sahip olmayan" teriminin kullanıldığını hatırlatmış ve sosyal yardımların öznesinin "muhtaç"lar olarak ifade edilmesine karşı çıkmıştır (*Conclusions I*, 1969-1970: 64).

Günümüzde sosyal yardımlar, artık tarihin eski dönemlerinde olduğu gibi, kamu organlarının istek ve yardımseverlik duygularına bağlı bir bağış anlamına gelmemekte, tam tersine devletin bir yükümlülüğü ve bireyin hakkı olarak kabul edilmektedir (Dilik, 1971: 75).

Tarihin daha önceki dönemlerinde bir iyilikseverlik konusu olan sosyal yardımlarla, günümüzde insan onuru kavramına bağlanan ve talep edilebilir bir hak niteliğinde olan sosyal yardımları birbirinden ayırt etmek gerekir.

c. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, toplumun mensupları olan bireylerin, o ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri bir ortam yaratmaya, sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümüne yardımcı olmaya yönelik tüm hizmetlerdir (Tuncay, 2013: 19).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nce oluşturulmuş bir uzmanlar kurulu tarafından da sosyal hizmetler, "bireylerin birbirleriyle ve çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalar" (Tunçomağ, 1990: 8) şeklinde tanımlanmıştır.

136 | Sosyal hizmetlerde ilke, yardımların ağırlıklı olarak mal ve hizmet biçiminde yapılmasıdır (Tunçomağ, 1990: 7; Sözer, 1994: 26).

Sosyal hizmet kavramı aslında yeterince aydınlatılmamıştır. Genellikle sosyal hizmetlerin öznesi de tıpkı sosyal yardımlarda olduğu gibi, yoksul ve yeterli gelire sahip olmayan kimseler olarak belirtilmektedir. Oysa sosyal hizmetler, daha geniş bir kesimi kapsamına almakta ve ikili bir anlam taşımaktadır (Gökçeoğlu, 1994: 47).

4. Sosyal Güvenlikte Farklı Modeller

a. Bismarck Modeli

Sosyal güvenlikte Bismarck modeli ya da mesleki model diye anılan modelin ilk örnekleri, Almanya'da XIX. yüzyılın sonlarına doğru yürürlüğe girmiş olan sosyal sigorta yasalarıdır. Bismarck'ın öncülüğünde oluşturulan üç yasa; 1883 tarihli hastalık sigortası, 1884 tarihli iş kazaları sigortası ve 1889 tarihli sakatlık ve yaşlılık sigortalarıdır. Bu yasaların kişiler açısından kapsamı, başlangıçta ücretleri belirli bir miktarın altındaki sanayi işçileriyle sınırlandırılmışken, bir süre sonra öteki ücretlileri de kapsamına almıştır (Tunçomağ, 1990: 20; Güzel vd., 2014: 19 vd.). Sistem büyük ölçüde özel sigorta tekniğine dayanır. Buna karşılık zorunluluk ilkesini getirmesi, primlerin sigortalı ve işveren arasında paylaştırılmış olması, malullük ve yaşlılık sigortasında devletin genel bütçeden katkısının da öngörülmüş olması gibi özellikleriyle Alman sosyal sigortalar sistemi,

özel hukuktan kamu hukukuna geçişin kimi ilkelerini de beraberinde getirmiştir (Tunçomağ, 1990: 21).

Bismarckçı sigorta modelinde, daha yüksek gelir düzeyindeki kişilerden daha düşük gelir düzeyli kişilere yapılan transferde diğerkâm (altruist) bir motivasyon, dolayısıyla, dayanışma ve hakkaniyet kavramlarına referans yoktur. Çünkü sigorta kavramı risk kavramına ve risk kavramı da gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz olasılıklara dayanır; dolayısıyla bu modelde, herhangi bir riske maruz kalan bir kimseye yapılan yardımın ardındaki motivasyon, bir gün o riskin bizim de başımıza gelme olasılığıdır. Yani bu modelde, prim ödeyenlerin kendi kişisel menfaatinden başka bir argümanı, dayanışmayı ve hakkaniyeti düşünmeye gerek yoktur (Van Parijs 1994: 9-26).

Türk sosyal güvenlik hukuku, Bismarck modelini benimsemiştir ancak 2008’de yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası ile bir tek sağlık sigortası bakımından genellik ilkesi benimsenerek, sağlık hakkı bakımından vatandaşlık modeline geçilmiştir.

b. Beveridge Modeli

Ulusal model, evrensel model ya da vatandaşlık modeli diye de anılan Beveridge modeli ve Beveridge raporunda yer alan ilkeler, sosyal güvenliğin insan hakkı niteliği kazanması açısından önemli bir rol oynamıştır. Aslında sosyal güvenliğin bir insan hakkı olarak nitelenebilmesi için, tarihsel süreçteki ilk kamusal yardımlarla ilk sosyal sigortaların olumlu yanlarını bağrında toplayan bir senteze ulaşması gerekmiştir (Dupeyroux, 1960 a: 300). Böylesi bir sentez çabasının ilk örneği Beveridge raporudur (Gökçeoğlu, 1994: 11).

aa. Beveridge’i Etkileyen Düşünsel ve Tarihsel Ortam

1941 tarihli raporuyla sosyal güvenliğin insan hakkı boyutunu ilk kez sistemli bir şekilde ortaya çıkaran Beveridge’i etkileyen en önemli düşüncelerden biri, Başkan Roosevelt’in Refah Devleti (Welfare State) anlayışıdır. Roosevelt, 1929 dünya ekonomik bunalımının olumsuz sonuçlarını giderme amacıyla, liberal jandarma devlet geleneğini terk ederek refah devleti anlayışını benimsemiştir. Bu yeni anlayış 1935 tarihli ABD Sosyal Güvenlik Yasası’na yansımıştır. “Sosyal güvenlik” teriminin ilk kez kullanıldığı bu yasa, Beveridge’i de etkilemiştir (Tunçomağ, 1990: 25; Güzel vd. 2014: 24 vd.).

Beveridge’in düşüncelerinde, savaşın yarattığı yıkımın büyük payı vardır. Bir daha savaşların yaşanmaması için öncelikle yoksulluğun yok edilmesinin gerekliliği, bu döneme damgasını vuran temel düşüncedir. Roosevelt 1941 yılında Kongre’de yaptığı bir konuşmada, sağlanacak özgürlükler arasında “muhtaçlıktan kurtulma” özgürlüğünü de sayıyordu (Arıcı, 1986: 22).

1941 tarihli Atlantik Beyannamesi’nin 5. maddesi, herkes için iyileştirilmiş çalışma standartlarının ve sosyal güvenliğin sağlanmasını, ekonomik gelişmenin devam ettirilmesini öngörüyordu (Arıcı, 1986: 22). Yoksulluğun yok edilmesi

doğrultusunda alınması gerekli sosyal önlemler, bunlarla uyumlu bir ekonomik politikayı da gerektiriyordu. İşte bu dönemde, Keynes'in öngördüğü ekonomik model, sosyal devlet ve sosyal güvenlik politikalarının altyapısını oluşturmuştur. Bu nedenle Beveridge'i etkileyen düşünceler arasında Keynes'i de anmak gerekir.

Roosevelt'in insanları yoksulluktan kurtarma düşüncesinden ve Keynes'in ekonomi politikasından etkilenerek yeni bir sosyal güvenlik anlayışının ve her ne kadar kendisi bu terimi kullanmamış olsa da "sosyal devlet" kavramının temellerini oluşturan Sir William Beveridge, 1941 yılında İngiliz hükümeti tarafından, var olan sosyal güvenlik sisteminin eksikliklerini gidermek ve yeni bir sistem oluşturmak üzere görevlendirilmiştir. Beveridge'in başkanlığında oluşturulan komisyonun hazırladığı rapor, hükümetin reform taleplerinin çok daha ötesinde köklü bir dönüşümü öngördüğünden tüm dünyada büyük bir yankı yaratmıştır (Abel-Smith, 1992: 5).

Beveridge, raporunda, İngiliz halkını daha da zenginleştirmeyi değil, var olan zenginliklerin daha iyi bir dağılımını gerçekleştirmeyi hedeflediğini belirterek temel fiziki ihtiyaçların karşılanmasının öneminin altını çizmiş ve ister barış isterse savaş döneminde olsun, hükümetlerin vatandaşlarının mutluluğunu sağlamakla yükümlü olduğunu dile getirmiştir (Abel-Smith, 1992: 6).

138 | Raporun temel düşüncesi, yoksullukla mücadele için geniş kapsamlı ve sistematik bir sosyal güvenlik modeli oluşturmaktır (Abel-Smith, 1992: 5; Tuncay ve Ekmekçi, 2013: 29). Bu modelin somutlaştığı ilkeler, sosyal güvenlik hakkının özünü oluşturan temel ilkelere (Gökçeoğlu, 1994: 14).

bb. Beveridge Raporunda Yer Alan İlkelerin Sosyal Güvenliğin İnsan Hakkı Niteliği Kazanmasına Etkisi

aaa. Yoksullukla Mücadele ve İnsan Onuruna Yaraşır Asgari Yaşam Düzeyi İlkesi

Beveridge'e göre insan; yoksulluk, hastalık, bilgisizlik, pislik ve işsizlikten oluşan beş canavarla karşı karşıyadır (Tunaya, 1969: 673).

Bir liberal olan Beveridge, eskiyi onarma yerine, tarihin dönüm noktasında bir devrim yapılmasını isterken bu canavarların pençesinden insanları kurtarmayı düşünüyordu. İnsanları bu savaşında destekleyecek olan iktidar bunu ne bahşiş ne de sadaka olarak yapacaktı. Vatandaş bunu bir hak olarak isteyebilecekti. Bu hakkın adı da sosyal güvenliktir (Tunaya, 1969: 674).

Sayılan bu beş canavardan biri olan yoksullukla mücadele, sosyal güvenliğin temel hedefidir ve bu da gelirin yeniden dağıtımı yolu ile sağlanabilir (Arıcı, 1986: 28).

Beveridge, raporunda, devletin "milli asgari"yi sağlamakla yükümlü olduğunu dile getirmektedir. Milli asgariden anlaşılması gereken insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyidir (Akad, 1984: 20). Devlet, yoksullukla mücadele ede-

cek ve tüm vatandaşlarına insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyi sağlayacaktır.

Beveridge raporunda yer alan yoksullukla mücadele ve insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi ilkesi, sosyal güvenliğe ilk kez insan onuru perspektifiyle, “kişinin hakkı-devletin görevi” ilişkisi içinde yaklaşmayı öngörmesi açısından önemlidir. Bu yaklaşım, sosyal güvenliğin kapsamının kişiler ve sosyal riskler açısından genişlemesini ifade eden genellik ilkesi ile bütünleşerek, tarihin bundan sonraki döneminde sosyal güvenliklikten bir insan hakkı olarak söz edilebilmesine yol açacaktır (Gökçeoğlu, 1994: 16).

bbb. Genellik İlkesi

Sosyal güvenliğin bir hak olarak, diğer insan hakları ile birlikte anılmasına yol açan temel ilke, genellik ilkesidir (Dupeyroux vd., 2011: 33). Modern sosyal güvenlik anlayışının özünü oluşturan bu ilke, hem sosyal riskler açısından hem de kişiler açısından kapsamın genişletilmesini ifade eder. Beveridge’e göre sosyal güvenlik sistemi, yalnızca çalışanları değil, tüm nüfusu ve tüm sosyal riskleri kapsamına almalıdır (Perrin, 1992: 48). Bu nedenle Beveridge, sosyal güvenlik şemsiyesi altında yer alacakları, ücretliler, bağımsız çalışanlar, ev kadınları, işsizler, henüz çalışma çağına gelmemiş gençler ve emekliler olmak üzere altı kategoride toplamıştır (Keithley, 1979: 314).

Genellik ilkesi uyarınca, sosyal güvenliğin hem koruma altına alınan kişiler, hem de kendisine karşı koruma sağlanacak sosyal riskler açısından genişletilmesi, sosyal güvenlik kavramının özünü de değiştirmiştir. Artık, sosyal güvenlik, ne XIX. yüzyılda örneklerini gördüğümüz sosyal sigortalarda olduğu gibi, yalnızca sanayi işçilerinin işgücünü tehdit eden riskler nedeniyle çalışmamaktan ötürü uğradıkları gelir kaybını telafi edici bir gelir güvencesidir; ne de daha önceki dönemde olduğu gibi yalnız muhtaç kimselere acıma duygusuyla veya iktidarın gücünü koruma kaygısıyla yapılan bir sosyal yardımdır. Sosyal güvenlik artık gereksinimi olan herkesin, devletten talep edebileceği bir insan hakkıdır (Gökçeoğlu, 1994: 17).

5. Sosyal Güvenlik Hakkı Tanımı

Buraya kadar verilen bilgilerin ışığında sosyal güvenlik hakkını şu şekilde tanımlamak mümkündür:

- Çalışanların, çalışma yaşamı boyunca karşılaşılabilecekleri ve sağlıkları ile gelirlerini tehdit edebilecek sosyal risklere karşı güvence içinde olmayı;
 - Yeterli geçim kaynaklarına sahip olmayanların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmek için asgari gelir güvencesini;
 - Özel bir engeli nedeniyle topluma katılma ve uyum konusunda zorluk çekenlerin, toplumsal yaşama katılımlarını sağlayacak imkanlara erişebilmeyi;
- Bir hak olarak devletten talep edebilmeleri (Gökçeoğlu, 1994: 53-54).³

3 Farklı tanımlar için bkz.: Aydın, 2009: 27-30.

II. İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE BENİMSENEN SOSYAL GÜVENLİK ANLAYIŞI: GELİRİN GÜVENCESİ Mİ İNSAN ONURUNA YARAŞIR YAŞAM DÜZEYİ Mİ?

Beveridge'in öncülüğünde oluşturulan ve genellik ilkesi gereği herkesi kapsamına alması gereken ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlama hedefine paralel olarak, konu bakımından da çalışma gücünü tehdit eden risklerin ötesinde çok daha geniş bir sosyal sorun yelpazesini bağrına alması gereken sosyal güvenlik hakkı, gerek insan hakları belgelerinde, gerekse ulusal sosyal güvenlik yasalarında tam olarak bu içerik ve kapsamda düzenlenmemiştir. Bu nedenledir ki, sosyal güvenliğe ilişkin olarak yukarıda açıklanan doktrin görüşlerindeki farklılıklar ve çelişkiler, insan hakları belgelerinde de ortaya çıkmaktadır. Aşağıda ele alınan insan hakları belgelerinde, sosyal güvenlik hakkının çalışanların gelirinin güvencesi olarak belirli sosyal risklere karşı koruma sağlayan sosyal sigorta hakkı anlamında mı kullanıldığı yoksa herkesin insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi hakkı anlamında mı kullanıldığı sorgulanacaktır.

1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 22. maddesinde sosyal güvenlik hakkını şu şekilde düzenlemiştir:

“Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır; bu hak bireyin onuru ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgüt ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesi temeline dayanır (RG, 1949).”

Bildiri'nin 25. maddesi ise sosyal güvenlik hakkına ilişkin ayrıntılara, hakkın kapsamının belirlenmesine yöneliktir. Bu madde uyarınca;

“Herkesin, gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler de dahil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim olanaklarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda güvenliğe hakkı vardır. Ana ve çocuk özel bakım ve yardım görme hakkına sahiptir. Bütün çocuklar, evlilik içi veya dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın aynı sosyal korumadan yararlanırlar.”

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 22. maddesinde, sosyal güvenlik hakkını, insan onurunun ve kişiliğinin gelişimine bağlayarak en geniş anlamıyla ele almıştır (Akad, 1992: 26; Tunçbilek, 1991: 7; Rivero, 1985: 38; Güzel vd., 2014: 41). Bildiri'nin 25. maddesi ise iki farklı anlayışı bir arada barındırmaktadır. Bu anlayışlardan biri, sosyal güvenliği asgari yaşam güvencesi olarak tanımlayan ve Beveridge tarafından geliştirilen ulusal sosyal güvenlik anlayışıdır. Bu anlayışta sosyal güvenlik sistemi, tüm nüfusu ve tüm sosyal riskleri kapsamına almaktadır.

“Herkesin kendisi ve ailesi için uygun bir yaşam düzeyine” sahip olması, belirtilen anlayışı yansıtır. 25. maddede yer alan ikinci anlayış ise; sosyal güvenliği gelirin güvencesi olarak tanımlayan mesleki anlayıştır. Mesleki modelde sosyal güvenlik, çalışanların belirli sosyal riskler karşısında, uğradıkları gelir kayıplarını ya da gider artışlarını telafi edici bir gelir güvencesidir. 25. maddede belirtilen herkesin “işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim olanaklarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda güveliğe hakkı vardır” ibareleri mesleki modele özgü gelirin güvencesi anlayışını yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, iki farklı anlayışı uzlaştırma çabasıdır (Dupeyroux, 1960 a: 306).

Sosyal güvenliğin bir insan hakkı niteliği, “gelirin güvencesi” anlayışından ziyade “insan onuruna yaraşır yaşam düzeyi” anlayışı ile uyumludur (Perrin, 1974: 482). Sosyal güvenlik hakkının kişiler açısından kapsamının yalnızca çalışanlarla sınırlı tutulması ve sosyal güvenliğin çalışılmayan dönemlerdeki gelir kaybını giderme işlevine indirgenmesi, sosyal güvenliğin insan hakkı niteliği bakımından yetersiz kalır (Dupeyroux, 1966: 113). Bir insan hakkı olan sosyal güvenlik, geniş bir anlama sahiptir (Turan, 2003: 2). Bireye insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamaya yönelik tedbirlerin tümü sosyal güvenliğin kapsamına girmektedir. Sosyal güvenliğin kişiler açısından kapsamı ise yalnız çalışanlar değil, herkestir. Bu nedenle mesleki modeli benimseyen ülkelerde, sosyal sigortaların yanı sıra sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin de geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Gökçeoğlu, 1994: 42).

2. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin kabulünden sonra, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, katılan devletlere hukuki yükümlülükler yükleyen ve bir denetim sistemi öngören bağlayıcı nitelikte sözleşmelerin hazırlık çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda, biri kişisel ve siyasal haklara, diğeri de ekonomik, sosyal, kültürel haklara ilişkin olmak üzere iki sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na 1966 tarihinde kabul edilmiş ve 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Akad, 1994: 27; Kapani, 1981: 66).

Sözleşme 9. maddesinde, “herkes, sosyal sigortalar dahil, sosyal güvenlik hakkına sahiptir” diyerek, sosyal güvenliğin, sosyal sigortaları aşan bir anlama sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Gökçeoğlu, 1994: 42).

Sözleşme 10. maddesinde, çocukların, annelerin ve ailenin yardım görme ve korunma hakkını düzenlemiş ve 11. maddesinde “herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dâhil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı” tanımıştır.

BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi de tıpkı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi çelişkilidir. Bir yandan 9. maddesinde herkesin, sosyal sigortalar dâhil sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirterek, sosyal gü-

venliğin sosyal sigortaları içeren ama onu aşan genişlikte bir hak olduğunu ifade etmekte öte yandan herkesin yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkını, 11. maddesinde ayrı bir hak olarak ele almaktadır.

Yani sosyal güvenliğin temel amacı ve hedefi olan yoksulluktan kurtulma hakkı, sosyal güvenlik hakkından ayrı bir hakkın konusu olarak düzenlenmiştir. Bu durumda 9. maddedeki sosyal güvenlik hakkından sosyal sigortaları çıkaracak olursak geriye ne kaldığı soru işaretidir.

3. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşmesi, 35. Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından 1952 yılında kabul edilmiştir. Türkiye, bu sözleşmenin onaylanmasını 29.07.1971 tarih ve 1451 sayılı yasayla uygun bulmuş ve Bakanlar Kurulu'nun 01.04.1974 tarihli kararı ile onaylamıştır (RG, 1974).

Sözleşmede koruma sağlanacak riskler; hastalık (sağlık yardımları), hastalık (gelir kaybını karşılayan ödenekler), iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, ölüm ve aile yardımları olmak üzere toplam dokuz risk olarak belirlenmiştir. Sözleşme, devletlerin ekonomik ve sosyal bakımdan farklı gelişme düzeyinde olduklarını göz önüne alarak, özellikle az gelişmiş devletler tarafından onaylanmasını sağlamak amacıyla oldukça esnek kurallar getirmiştir. Sözleşmeyi onaylayacak devlet, bu dokuz riskten en az üçüne karşı koruma sağlamak zorundadır (2.md.). Sözleşmedeki normlar, henüz sosyal güvenlikten yoksun ülkeleri bu yolda adımlarını atmada cesaretlendirebilecek niteliktedir, gelişmiş ülkeler açısından ise pek etkili olamayacağı açıktır (Dupeyroux, 1960 b: 375).

UÇÖ'nün bu sözleşmesi de, sosyal güvenliği sosyal sigortalar ile eş anlamlı kullanmaktadır.

4. Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu

16 Nisan 1964 tarihinde imzalanan ve 17 Mart 1968 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, UÇÖ'nün 102 Sayılı Sözleşmesi'nin Avrupa'ya uyarlanmış şeklidir. Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmişlik düzeyleri göz önüne alınarak, 102 Sayılı Sözleşme'den farklı olarak, bu belgenin onaylanabilmesi için dokuz riskten en az altısı için koruma sağlama zorunluluğu getirilmiştir (2. md.). Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, Türkiye tarafından onaylanmıştır (RG, 1979).

Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, 102 Sayılı Sözleşme'de öngörülen asgari normların üstüne çıkılmasını hedeflemiştir (Perrin, 1970: 461; Dupeyroux, 1960 b: 373).

Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu'na oranla daha üst düzeydeki normlar ise ek protokolda yer almaktadır. Ek protokol yalnızca risk sayısı açısından değil, sağ-

lanacak yardımların miktarı ve koruma kapsamına alınan kişiler açısından da daha gelişkindir (Dupeyroux, 1960 b: 375).

Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu da, tıpkı UÇÖ'nün 102 Sayılı Sözleşmesi gibi, sosyal güvenliği sosyal sigortalarla özdeş olarak ele almıştır.

5. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Kasım 1961 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından İtalya'nın Torino kentinde imzalanmış ve beş devletin onaylamasından sonra 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Laroque, 1979: 100). Avrupa Sosyal Şartı, Türkiye tarafından 1964 yılında imzalanmış, 16.06.1989 tarih ve 3581 Sayılı Yasa ile onaylanması uygun bulunmuş, 07.08.1989 tarih ve 89/14434 Sayılı Kurulu Kararı ile de onaylanmıştır (RG, 1989). Şart'ın 12. maddesi, sosyal güvenlik hakkına ilişkindir. Bu maddeye göre; sözleşmeciler, sosyal güvenlik hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, bir sosyal güvenlik sistemi kurmak veya korumak, bu sistemi en az 102 Sayılı Sözleşme'nin onaylanması için gereken düzeyde tutmak ve giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmakla yükümlüdürler. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Türkiye'nin bu yükümlülüğü yerine getirdiği sonucuna varmıştır.

Şart'ın sağlık ve sosyal yardım hakkını düzenleyen 13. maddesi, sözleşmeciler tarafından, yeterli olanağı bulamayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamak ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmak ve herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek veya hafifletmek için gerekebilecek yardımları uygun kamusal veya özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamakla yükümlü tutmuştur.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, yapmış olduğu değerlendirmelerde, Sosyal Şart'ın 13. maddesi uyarınca sosyal yardımların gerçek birer hak olduğunu vurgulayarak buna aykırı davranan devletleri eleştirmiştir. Komite, sosyal yardımların yasalarca düzenlenmiş gerçek bir hak olması gerektiğini ve bu hakkın bağımsız yargı organları önünde dava hakkı vermesi gerektiğini belirtmiştir (Conclusions, X-2, 1988: 123).⁴ Komiteye göre, sosyal yardım hakkının tanınması ancak bu konuda bir dava hakkının varlığıyla mümkün olabilir (Conclusions, X-1, 1987: 116). Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, bu nedenle her rapor döneminde Türkiye'nin 13. maddeyi ihlal ettiği sonucuna ulaşmaktadır.⁵

Sosyal yardımların arka planındaki düşünce insan onurunun korunmasıdır. Özellikle sosyal sigorta tekniğine dayalı mesleki modelde, sosyal güvenlik sistemlerinin çalışanları kapsamı nedeniyle, bu sistemin dışında kalanların sos-

4 Ayrıntı için bkz.: Gökçeoğlu (2014): 97 vd.

5 2009 Rapor dönemi için bkz. Gökçeoğlu (2014): 109; 2013 rapor dönemi sonuçları için bkz.: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Turkey2013_fr.pdf, Erişim Tarihi: 16.08. 2015.

yal güvenlik hakkının sağlanmasında sosyal yardımlar büyük önem taşımaktadır (Gökçeoğlu, 1994: 46).

Şart'ın 14. maddesi ise, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkını düzenlemektedir. 14. maddeye göre, sözleşmeciler taraflar; sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak toplumda gerek bireylerin, gerek grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uymalarına katkıda bulunacak hizmetleri geliştirmeyi veya sağlamayı; bireylerin ve gönüllü örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirmeyi taahhüt ederler.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne göre, sosyal hizmetler, sosyal yardım karakterinin yanı sıra, sosyal refah karakteri de taşımakta ve bireylerin kişiliğinin gelişimi ve topluma uyum sağlamasına yönelik tüm faaliyetleri içermektedir. Komite, bu nedenle sosyal hizmetlerden yararlanacak olanların –yalnızca yeterli geçim kaynağına sahip olmayanlar değil- daha geniş bir kesim olduğunu belirtmiştir (Conclusions, I, 1969-1970: 69) ve bu nedenle Türkiye'nin 14. maddeyi ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Sanayileşme, kentleşme ve modernleşmeye paralel olarak sosyal hizmetlerin önemi giderek artmıştır. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, toplumun en güçsüz kesimlerinin, toplum dışına itilme (marjinalleşme) riskinin önüne geçme ve toplum dışında kalanların da yeniden toplumla ve çalışma yaşamıyla bağlarını kurabilmeleri açısından, sosyal hizmetlerin taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Komiteye göre, nüfus yaşlanması ve aile yapısındaki değişimler (boşanmalar, evlenme sayısındaki düşüş, tek kişilik ailelerin sayısındaki artış) nedeniyle yaşlıların, çocukların, sakatların korunması daha da önem kazanmıştır. Bunların yanı sıra sosyal hizmetlerden yararlanması gereken diğer gruplar; eski hükümlüler, gençler, şiddete uğrayan kadınlar, toksikomanlar (madde bağımlıları), alkolikler, göçmen işçiler ve aileleri ile mültecilerden oluşmaktadır (Conclusions, XII-1: 40).

Avrupa Sosyal Şartı da, sosyal güvenlik hakkının kapsamını çalışanların sosyal sigorta hakkı ile sınırlı tutmuş ve sosyal yardımlar ile sosyal hizmetleri ayrı maddelerde ayrı haklar olarak düzenlemiştir.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nın daha fazla sayıda sosyal hakkın daha etkili biçimde korunması amacı ile gözden geçirilmiş halidir. Bu belge, 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Algan, 2007: 214).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Sosyal Şartı'nın sosyal güvenlik hakkını düzenleyen 12. maddesini, sosyal yardım hakkını düzenleyen 13. maddesini ve sosyal hizmetleri düzenleyen 14. maddesini, bünyesine aynen aktarmıştır.

Ancak Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na eklenen yoksulluk ve sosyal dışlanmadan korunma hakkı, sosyal güvenlik hakkı açısından önemli bir reform niteliği taşımaktadır. Bu hakkın inşasının arka planında, sosyal güvenlik hakkının, temel teknik olarak sosyal sigorta tekniği kullanmasının yeni sosyal sorunlar karşısındaki açmazı yatmaktadır.

III. YENİ SOSYAL SORUNLAR KARŞISINDA SOSYAL GÜVENLİK HAKKINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

1. Sigortacı Dayanışma Anlayışının Yetersizleşmesi ve İşlevsizleşmesi

Buraya kadar verilen bilgilerin açıkça ortaya koyduğu gibi, sosyal dayanışmanın eski mekanizması sosyal sigorta sistemine dayanmış, dolayısıyla refah devleti de bir tür sigortacı toplumla özdeşleşmiştir. Oysa günümüzde sosyal sigorta ile dayanışma arasında ayrışma yaşanmakta ve sigortacı dayanışma anlayışı çökmektedir. Geleneksel sosyal güvenlik hakkı kavramı, dışlanma problemini çözmede yetersiz kalmaktadır. Kısa süreli işsizlik, hastalık gibi geçici nitelikteki risklerden doğan zararları tazmin etmeyi içeren bir sosyal güvenlik kavramı, kitlesel işsizlik ve büyüyen dışlanma gibi sosyal sorunlara uyarlanamamaktadır (Castel, 2003: 68; Rosanvallon, 1995: 10-11).

Günümüzde refah devletinin hem felsefi hem teknik anlamdaki krizi, aşınmakta olan sigorta modeliyle yakından ilişkilidir. Sosyal güvenliğin çıkış kaynağındaki düşünce, çalışma yaşamına özgü oldukça geniş bir sosyal sorun yelpazesini, homojen bir risk kategorisi altında toplamaya çalışmıştır. İş kazası ve meslek hastalığı, hastalık, analık, işsizlik, malullük, yaşlılık, ölüm gibi sosyal riskler çerçevesinde herkesin benzer riskler altında olduğu varsayılmıştır. Bu risklerin gerçekleşmesi halinde meydana gelecek işgöremezlik hallerinden doğan gelir kaybını ve sağlık sorunlarını tazmin etmeye çalışan bir sigorta sistemi ile sosyal güvenliğin sağlanması öngörülmüştür.

Sanayi toplumları için öngörülen bu sistem, günümüzün yeni sosyal sorunları karşısında yetersiz ve işlevsiz kalmaya başlamıştır. Örneğin çağımızın en önemli sosyal sorunlarından olan sosyal dışlanma ve uzun süreli işsizlik sorunu, sosyal sigorta tekniğine uyarlanabilir nitelikte değildirler. Çünkü her iki durum da, ne yazık ki genellikle uzun süreli ve hatta kalıcıdır. Sosyal dışlanma sorunu, yalnızca gelir transferi ile çözülemez, kapsamlı sosyal hizmetleri gerektirir. Uzun süreli işsizlik ise işsizlik sigortasında olduğu gibi kısa süreli ve geçici olduğu varsayılan işsizlikten nitelik olarak farklıdır. Bu nedenle uzun süreli işsizlikteki gelir kaybı da ancak sosyal yardımlarla giderilebilir. Benzeri bir diğer durum, yaşlıların bağımlılık sorunudur. Bugün nüfus yaşlanması ve aile yapısındaki dönüşümler nedeniyle, çok büyük sayıda yaşlı insan, kendi işini görmekten aciz ve bir başkasının bakımına gereksinim duymaktadır. Sosyal sigorta tekniği, bu yapıdaki bir soruna da uyarlanabilir nitelikte değildir.

Öte yandan günümüzde tek tek bireyleri değil, tüm insanlığı tehdit eden yeni riskler meydana gelmiştir. Çevreye insan eliyle verilen zararlar nedeniyle oluşan iklim değişikliği, yine insan ürünü olan çarpık kentleşme vb. neticesinde deprem, sel gibi doğal afetler daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Büyük teknolojik kazalar, nükleer kazalar tüm insanlık için tehdit oluşturmaktadır. Risklerin bu şekilde kolektifleşmesi de, sigorta tekniğinin işlevsiz kalmasına yol açmaktadır.

Sigorta tekniğini temelinden sarsan bir diğer faktör de içinde bulunduğumuz bilgi toplumunun sunduğu olanaklarla ilgilidir. Sosyal sigortalar kural olarak, bireyleri farklı sosyal riskler karşısında eşit kabul eder. Oysa bilgi toplumunda eşitsizliklerin bilgisine daha fazla sahip olunmaktadır. Örneğin artık kişilerin yaşam umudu ve dolayısıyla emeklilik süreleri hesaplanabilmektedir. Bir kişi eğer emeklilik süresinin diğerlerinden az olacağını biliyorsa, o kişinin diğerleriyle aynı oranda prim ödemeyi kabul etmesi güçleşmektedir (Rosanvallon, 1995: 54-55).

Genetik alanındaki buluşlar sağlık riski açısından bireyselleşmeyi doğuracak radikal bir dönüşümü hazırlamaktadır. Genetik alanındaki bilgiler, gelecekte hastalık konusundaki yaklaşımımızı altüst etmektedir. Artık hastalıklar bir rastlantı, bir şanssızlık olmaktan çıkıp önceden tespit edilebilmektedir. Genetik bilgiyle birlikte risk kavramı, anlam değiştirmekte, bireyselleşmektedir. Bu da refah devletinin temelinde yer alan sigortacı mantığı geçersiz kılmaktadır. Sigortanın var olabilmesi için, onun kapsamındaki bireylerin maruz kaldıkları risklerin karşılıklılık prensibine uyması gerekir. Bunun için de rastlantısallık gerekir. Genetik bilimi sayesinde artık pek çok hastalığa yakalanıp yakalanmama önceden tespit edilebilmektedir. Bu durumda, tedavisi çok pahalı bir hastalığa yakalanacağını bilenlerle, bu hastalığa yakalanmayacağını bilenlerin hastalık sigortasına eşit primleri ödemeyi kabul etmesi zor görünmektedir (Rosanvallon, 1995: 33-35).

146

Açıklanan nedenlerle artık sosyal güvenlik, sosyal alanın yalnız küçük bir parçasını kapsamaktadır ve sosyal alanın merkez kavramı artık “sosyal risk” değil “güçsüzlük”tür. (Castel, 2003: 58; Rosanvallon, 1995: 27-33).

Gelecekte, sosyal sigortalar, sosyal bağın kurumsallaşmasının modern biçimlerinden biri olmaya devam edecektir. Yalnızca rolü daha az merkezi olacaktır. Artık dayanışmanın temel tekniği ya da sosyal bütünleşmeyi temsil eden tek model olmaktan çıkacaktır. (Castel, 2003: 68 vd.; Rosanvallon, 1995: 79).⁶

Çalışanlar arasında dayanışmayı sağlayan sosyal sigorta modeli, yerini çalışanlarla çalışmayanlar arasında dayanışma sağlayan bir modele bırakmaktadır (Majnoni d’Intignano, 1997: 261).

Belirtilen nedenlerle refah devletini yeniden düşünürken, kaynağındaki yurttaşlık fikrine yeniden dönülmelidir. Bu da iki temel soruyu beraberinde getirir. Birincisi felsefi bir sorudur: Günümüzde refah devletini sosyal risklerin karşılıklılığı temeline oturtmak mümkün olmadığına göre, hangi adalet ilkesi temeline oturtmalıyız? İkincisi ise daha teknik bir sorudur: Yurttaşlık temelindeki bir sisteme dönüş, finansmanın primlerle değil, vergilerle sağlanmasını gerektirmez mi? (Rosanvallon, 1995: 53-54).

Artık refah devleti, toplumdan dışlanmama hakkını içeren yeni bir sosyal hak kavramı oluşturmalı, uzun süreli işsizlik ve sosyal dışlanma gibi özel durumlara uyarlanabilecek yeni hukuki araçlar yaratmalıdır (Rosanvallon, 1995: 11).

6 Karşılaştırmamız: Şenocak, 2009: 461.

2. Sosyal Güvenlik Hakkının Boşluklarını Tamamlayacak Yeni Bir Sosyal Hak: Sosyal Katılım Hakkı

Sosyal güvenlik hakkının, çalışanların sosyal sigorta hakkına indirgenmesi ve sosyal yardımlar ile sosyal hizmetlerin her zaman sosyal sigortaların gölgesinde, ikincil planda kalması nedeniyle, yeni yoksullar ya da dışlananlar olarak anılan güçsüz gruplar, sosyal güvenlik hakkından da dışlanmışlardır.

“Modern çağların yeni sefilleri” (Bordeloup, 1990: 349) olarak da anılan dışlananlar, uç noktada yoksul olan ve hukuk sistemi ile belirlenmiş alanların dışında kalan kişilerdir. Bunlarla XIX. yüzyılın sanayi işçilerinin sefaleti arasında paralellik kurulmaktadır (Rivero, 1985: 44).

İleri derecede sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan bu sorunun temelinde, küreselleşme ve neo-liberal politikaların olumsuz sosyal sonuçları, teknolojik devrimin emeğin verimliliğini yükseltmesi sonucunda büyük bir işsizler kitlesinin ortaya çıkması, nüfusun yaşlanması ile ortaya çıkan büyük bir yaşlılar kitlesi, sanayileşme, modernleşme ve kentleşmenin aile yapısında meydana getirdiği çözülme gibi değişiklikleri saymak gerekir (Hirsch, 1988: 1). Bu gibi olguların neticesinde, korunmaya gereksinim gösteren öznelerde sosyolojik açıdan değişim gözlenmektedir (Gökçeoğlu Balcı, 2007: 54).

Batının bu yeni yoksulları geçinme ve yaşam hakları başta olmak üzere, evrensel bildiride ve ulusal anayasalarda yer alan insan haklarını fiilen kullanamaz duruma düşmektedirler (Tanör, 1991: 42). İnsan haklarından yararlanabilmenin yolu, topluma katılmaktan geçmektedir. Toplumdan dışlanmak, toplumsal düzene yabancı kalmak, insan haklarından yararlanmayı engellemekte ve sosyal adaleti sarsmaktadır (Çeçen, 1981-1982: 17).

Sosyal dışlanma sorununun var olan sosyal güvenlik sistemleri ile çözülememesinin bir nedeni yukarıda açıklandığı gibi, sosyal sigorta tekniğinin bu sosyal soruna uyarlanabilmesinin önündeki teknik imkânsızlıklar, bir diğer nedeni ise, sosyal güvenlik sistemlerinin çalışma unsuruna bağlı olarak oluşturulmasıdır. Her ne kadar insan hakları belgelerinde ve anayasalarda sosyal güvenlik hakkının öznesi “herkes” olarak belirtilmekte ise de gerçekte bu hak “çalışanların” hakkı olmuştur (Mutlay, 2014: 33-34). Sosyal sigorta sistemlerinin toplumun tümünü kapsayabilmesi ancak tam istihdamla mümkün olabilirdi ki refah devleti müdahalesi yoluyla yüksek istihdam vaadi, yalnızca İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’lere kadar olan yirmi yıllık dönemde gerçekleşmiştir (Keane, 1994: 113).

1970’lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan işsizlik olgusu ve buna bağlı olarak artan yoksulluk ve sosyal dışlanma, var olan sosyal güvenlik sistemlerini ve bu sistemlerin ardında yatan refah devleti ve sosyal adalet anlayışının yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir (Gökçeoğlu Balcı, 2007: 55).

İşte Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’na eklenen yeni sosyal haklar listesini, özellikle 30. maddesinde yer alan yoksulluk ve sosyal dışlanmaya kar-

şı koruma hakkını ve AB ülkelerinin pek çoğunun yasalarında düzenlenen ve tanınan güvenceli asgari gelir yasalarını bu tarihsel perspektiften okumalıyız. ⁷

Gereksinimi olan herkese, asgari düzeyde insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi hakkının tanınması için devlet tarafından gelir bağlanmasını ifade eden güvenceli asgari gelir hakkı, sosyal güvenlik hakkının boşluklarını tamamlayan bir haktır. Ancak bu hakkın yalnızca gelir yokluğu ya da eksikliğini telafi eden bir sosyal yardım olarak düzenlenmesi, sosyal dışlanmayla mücadelede yetersiz kalacaktır.

Bu nedenledir ki, sosyal güvenlik hakkının boşluğunu doldurabilecek olan hak “herkesin asgari düzeyde insan onuruna yaraşır şekilde yaşamasını ve topluma katılımını sağlayacak olan sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı” anlamında bir “sosyal katılım” hakkıdır.

SONUÇ

Tarihsel gelişim sürecinde, XIX. yüzyılda, sosyal sigortaların ilk örneklerinin görüldüğü dönemde, sosyal güvenlik henüz bir insan hakkı olarak nitelenemez. Ancak gücünü karşılıklı bir akitten alan sigortalılık hakkından söz edilebilir (Dupeyroux, 1960a: 299; Tanör, 1978: 154). Bu dönemde korunan kişilerin yalnızca sınırlı bir çalışan kesimi (sanayi işçileri), koruma kapsamına alınan risklerin ise iş kazası, hastalık, sakatlık, yaşlılık gibi çalışmayı tehdit eden riskler olması, sosyal güvenliğin henüz bir insan hakkı olarak nitelenebilmesini olanaksız kılar (Dupeyroux, 1960a: 296-297).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Beveridge raporuyla birlikte, sosyal güvenlik hakkı hem öznesi hem de konusu bakımından oldukça geniş bir kapsama kavuşmuştur. Çalışanların gelirinin güvencesi anlayışından herkesin insan onuruna yaraşır yaşama düzeyi hakkı anlayışına geçiş ve yoksullukla mücadele hedefi, sosyal güvenlik hakkının insan hakkı niteliği kazanmasına yol açmıştır.

İnsan hakları perspektifinden bakıldığında sosyal güvenlik hakkının temel amacı ve işlevi, yoksulluğun yok edilmesi yoluyla insan onurunun korunmasıdır çünkü yoksulluk en büyük insan hakları ihlalidir! (Imbert, 1989: 740). Yoksulluğun olduğu yerde yalnızca sosyal haklar değil, medeni ve siyasi haklar da yaşama geçmemektedir.

Ancak sosyal güvenlik hakkının insan hakkı niteliğinin gerekli kıldığı bu genişlikteki bir kapsam yalnızca İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ve Beveridge Raporu'nun gösterdiği bir ideal olmaktan öteye geçememiştir. Bağlayıcılığı olan uluslararası sosyal insan hakları sözleşmeleri sosyal güvenlik hakkını, çalışanların sosyal sigorta hakkı olarak düzenlemiştir. Ulusal yasal sistemler, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte özellikle Bismarck modelini benimseyen hukuk sistemlerinde sosyal güvenlik yasaları, çalışanları kapsamına almıştır.

7 Bu konuda ayrıntı için bkz. Gökçeoğlu, 2013: 243 vd.

Bu nedenledir ki, 1980'lerden günümüze dek uzanan refah devletinin krizi döneminde, sosyal güvenlik sistemleri yoksulluğa karşı yeterli koruma sağlayamamış ve yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele ayrı ve yeni bir sosyal hakkın inşasını gerekli kılmıştır.

Ülkemizde de dünyadaki gelişmelere paralel olarak, sosyal güvenlik reformunun yarım bıraktığı primsiz rejim ayağının ivedilikle yasal düzenlemeye kavuşturulması, sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin hak olarak düzenlenmesi, sosyal güvenlik hakkının kapsamı dışında kalan kesimlerin yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunması ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na uyum sağlamak açısından elzemdir.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet (1992) *Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı*, İstanbul: Kazancı.
- Algan, Bülent (2007) *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Alper, Yusuf ve Aysen Tokol (der.) (2014) *Sosyal Politika*, Bursa: Dora Yayınları.
- Arıcı, Kadir (2015) *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku*, Ankara: Gazi Yayınları.
- Arıcı, Kadir (1986) "Beveridge Planı", *Gazi Üniversitesi İİBFD*, 2 (1-2).
- Aydın, Mehmet Ali (2009) Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.
- Bordeloup, Jean (1990) "Les Idéaux de la Révolution et La Sécurité Sociale à l'Épreuve d'Une Société Éclatée", *Droit Social*, (Avril).
- Castel, Robert (2003) *L'Insécurité Sociale*, Paris: Seuil Yayınları.
- Çeçen, Anıl (1981-1982) "İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları", *İnsan Hakları Yıllığı*, 3-4.
- Çenberci, Mustafa (1985) *Sosyal Sigortalar Kanunu Şerhi*, Ankara.
- Davis, Keith (1988) *İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış*, İstanbul (çev. Kemal Tosun).
- Dilik, Sait (1991) *Sosyal Güvenlik*, Ankara.
- Dilik, Sait (1971) "Sosyal Güvenliğin Yöntemleri", *AÜSBFD*, XXVI (3).
- Doğan, Kübra (1993) "Sosyal Sigorta İlişkisinin Hukuki Niteliği Üzerine Bir Deneme", *İş Hukuku Dergisi*, (Temmuz-Eylül).
- Dupeyroux, Jean-Jacques, Michel Borgetto ve Robert Lafore (2011) *Droit de la Sécurité Sociale*, Paris: Dalloz Yayınları.
- Dupeyroux, Jean-Jacques (1966) "L'Évolution des Systèmes et La Théorie Générale de la Sécurité Sociale", *Droit Social*, (Février).
- Dupeyroux, Jean-Jacques (1960a) "Quelques Réflexions sur Le Droit à la Sécurité Sociale", *Droit Social*, (Mai).

- Dupeyroux, Jean-Jacques (1960b) “Le Droit à la Sécurité Sociale dans Les Déclarations et Pactes Internationaux”, *Droit Social*, (Juin).
- Gökçeoğlu, Şebnem (2014) “Sosyal Yardımların Hak Niteliği ve Dava Edilebilirliği”, Pınar Akkuş ve Özgür Başpınar Aktükün (der.) *Sosyal Hizmet ve Öteki*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gökçeoğlu, Şebnem (2013) “Avrupa Sosyal Haklar Komitesi’nin Denetim Sonuçları ve Kararları Işığında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Korunma Hakkı”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu V, Bildiriler* içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Gökçeoğlu Balcı, Şebnem (2007) *Tutunamayanlar ve Hukuk*, Ankara: Dost Yayınları.
- Gökçeoğlu, Şebnem (1994) Sosyal Güvenlik Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Göze, Ayferi (1976) *Sosyal Devlet Sistemi*, İstanbul.
- Güzel, Ali, Ali Rıza Okur ve Nurşen Caniklioğlu (2014) *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Hirsch, Emmanuel (1988) “Nouvelles Pauvretés, Nouvelles Solidarités”, *Problèmes Politiques et Sociaux*, (588).
- Imbert, Pierre-Henri (1989) “Droit des Pauvres, Pauvre(s) Droit(s)?” *Revue du Droit Public*.
- İzveren, Adil (1966) *Sosyal Politika: İş Hukuku ve Sosyal Sigortalar*, Ankara.
- Kapani, Münici (1981) *Kamu Hürriyetleri*, Ankara.
- Keane, John (1994) *Demokrasi ve Sivil Toplum*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (çev. Necmi Erdoğan).
- Keithley, Jane (1979) “L’Evolution de la Sécurité Sociale Anglaise Depuis Le Rapport Beveridge”, *Droit Social*, (Juillet-Août).
- Korkusuz, Refik ve Suat Uğur (2015) *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Laroque, Pierre (1979) “La Charte Sociale Européenne”, *Droit Social*, (Mars).
- Majnoni d’Intignano, Béatrice (1997) *La Protection Sociale*, Paris: Editions de Fallois Yayınları.
- Mutlay, Faruk Barış (2014) *Sosyal Sigorta Yardımlarına Hak Kazanma Koşulları ve Eşitlik İlkesi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Perrin, Guy (1992) “Le Plan Beveridge: Les Grands Principes”, *Revue Internationale de Sécurité Sociale*, 45 (1-2).
- Perrin, Guy (1974) “Les Fondements du Droit International de la Sécurité Sociale”, *Droit Social*, (Décembre).
- Perrin, Guy (1970) “Le Rôle de l’Organisation Internationale du Travail dans l’Harmonisation des Conceptions et des Législations de Sécurité Sociale”, *Droit Social*, (Septembre-Octobre).
- Resmî Gazete* (RG) (1949) 27.05.1949, Sayı: 7217.

RG (1974), 15.10.1974, Sayı: 15037.

RG (1979), 23.07. 1979, Sayı: 16705.

RG (1989), 14.10.1989, Sayı: 20312.

Richardson, J.Henry (1970) İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, İstanbul, (çev. Turan Yazgan).

Rivero, Jean (1985) “Sécurité Sociale et Droits de l’Homme”, *Revue Française des Affaires Sociales*, (Juillet-Septembre).

Sözer, Ali Nazım (1994) *Türkiye’de Sosyal Hukuk*, Ankara: Kamu-İş Yayınları.

Şenocak, Hasan (2009) “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (56).

Talas, Cahit (1983) *Sosyal Ekonomi*, Ankara.

Tanör, Bülent (1991) *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu I*, İstanbul.

Tanör, Bülent (1978) *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul: May Yayınları.

Tuncay, Can ve Ömer Ekmekçi (2013) *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul: Beta Yayınları.

Turan, Ercan (2003) “Sosyal Güvenlik Hakkı”, *Kamu-İş Dergisi*, 7 (3).

Van Parijs, Philippe (1994) “Au delà de la Solidarité: Les Fondements Ethiques de l’Etat-Providence et de Son Dépassement”, *Futuribles*, (Février).

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet (1970) *Türk Anayasasında Sosyal Devlet*, AHFMD Birinci Genel Kurulu Çalışmaları, Ankara.

Ünver, Naci (1981) *Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması ve Etkinleştirilmesi*, II. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir: Sosyal Sigortalar Kurumu Yayınları.